

werd een deel weggeworpen, soms een deel verkocht aan Thais, hoe laag de prijzen ook waren die dezen boden.¹ Bleven krijgsgevangenen op een nachtelijke mars achter, dan was er een reële kans dat zij door een roversbende overvallen en uitgeschud zouden worden. In de regel slaagden slechts de sterken er in, het door de Japanners bepaalde tempo bij te houden, en dat tempo lag menigmaal hoger dan uit het verslag dat wij aanhaalden, bleek. Er is een groep geweest van zeshonderd krijgsgevangenen die in zes nachtelijke marsen telkens ca. 30 kilometer moesten afleggen. De groep verloor vrijwel al haar bagage en van de zeshonderd bleven er tweehonderddertig achter, terwijl van de driehonderdzeventig die uitgeput het grote basiskamp bereikten, slechts tweehonderd in staat waren om aan het werk te gaan.

In zulk een basiskamp bleven naar verhouding slechts weinigen: de meeste krijgsgevangenen werden gehuisvest in werkkampen, waar eerst alleen maar tenten, later barakken (beter misschien: bamboehutten) kwamen te staan: langgerekte bouwsels met ligplaatsen langs de zijkanten, haaks op een smal middenpad. Er waren ook betere barakken, maar die waren steeds voor de Japanse spoorwegtroepen en de Koreaanse bewakers bestemd. Zowel voor die Japanners als voor die Koreanen gold slechts één ding: dat de spoorweg op tijd gereed kwam. Dus werd zowel van de *romoesja's* als van de krijgsgevangenen het uiterste gevergd.

Er moest worden gezwoegd van licht tot donker, maar als er voldoende maanlicht was, ook wel tot twee uur 's nachts – één keer is in Birma drie-en-dertig uur aan één stuk door gewerkt. Op de werkdagen begon de arbeid niet onmiddellijk: uiteindelijk moest gemiddeld van elk van de vijftig werkkampen uit een kilometer of vier gelopen worden voordat men bij de plek was waar gewerkt werd. Wie dan graven moest, diende per dag eerst twee, later drie kubieke meter grond te verzetten. Bevoorrucht waren alleen de circa vierhonderd mannen die de rails legden en vastspijkerden: hier waren de sterksten voor uitgekozen en aan hen gaven de Japanners, er van uitgaand dat per dag ca. vier kilometer rails moest worden gelegd, extra voedsel – soms hadden de leden van die 'spijkerploeg' ook een rustperiode omdat het volgende baanvak nog niet gereed was. Voor het werk aan die baanvakken werd geen extra voedsel gegeven. Hier moesten verzwakte krijgsgevangenen grond afgraven of een spoor-dijk opwerpen of rotsen uithakken of, soms strompelend door modder die tot aan hun knieën reikte, dwarsliggers aansjouwen dan wel de zware

¹ Het is aan de Birma-spoorweg ook wel voorgekomen dat krijgsgevangenen de gouden vullingen van hun gebit verkochten.